

SAT-2G.307-1-PP-05

Ресоциализацията на лишените от свобода - нов шанс за ново начало

Павлин Петров

Resocialization of prisoners – a new chance for a new beginning

Pavlin V. Petrov

Abstract: *This scientific paper presents the basic concepts related to resocialization of prisoners. Determined are the stages of resocialization process, and are categorized main prerequisites that create conditions for increasing or not its effectiveness. It has an emphasis on inter-institutional approach as comprehensive policy for Crime Prevention.*

Key words: *prisoner, resocialization, social adaptation, de-socialized personality*

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от важните области в пенитенциарната научна проблематика е свързана с ресоциализацията на лишените от свобода и адекватността на предлаганите социални услуги. Разглеждайки националните нормативни документи, свързани с ресоциализацията на лицата изтърпели своето наказание много точно и категорично са заложени дейностите, които са свързани с тяхната социална адаптация и реинтеграция.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Бих желал накратко да ви представя основните аспекти на ресоциализацията като научна област, която е свързана с изясняването спецификата на процесите на възпитанието, образованието, обучението и практически подходи към постигане на равновесие в жизнената реалност на личности и групи с дезадаптивно поведение [1] Ресоциализацията може да се разглежда и като основа на превъзпитанието и личностното подпомагане на индивиди, семейства и групи, неприемани и/или отхвърлени от гражданската общност по посока на тяхното повторно включване в институционалните, социални и междуличностни отношения. В този смисъл, ресоциализиращата дейност може да бъде разглеждана в три аспекта:[1]

•Посреднически процес, чрез който се постига хармония между индивидуалното и общественото и се гарантира постигането на взаимните потребности и себerealизацията;

•Създаване на условия за реализация на социалните функции на индивидите чрез създаване на подкрепяща среда и действия, визиращи техните връзки и взаимоотношения;

•Включване във взаимоотношенията между хората и институциите и оптимизиране на процеса на преодоляване на ситуациите на социално неблагополучие и реализиране на личните цели.

Съществува взаимосвързаност и обусловеност на между понятията социализация – десоциализация – социална интеграция - ресоциализация, които по специфичен начин определят и необходимостта от социално педагогически работи. Необходимо е накратко да дефинираме и посочените по горе понятия [1]:

- *Социализацията е процес на усвояване на социално утвърдени опит от човека и преди всичко системата от социални роли. Този процес се осъществява в семейството, училището, трудовите колективи и социалните общности. В процеса на социализация се стига до формиране на такива индивидуални образувания като личност и самосъзнание. В рамките на този процес се осъществява усвояване на*

социални норми, умения, стереотипи, социални установки, приети в обществото форми на поведение и общуване и варианти на жизнен стил, позволяващи му да функционира в конкретните измерения на социума.

- *Десоциализацията на личността може да бъде разбрана като отчуждаване и/или отхвърляне на индивида от своята група, общност или социума, провокирано от неприемливи поведенчески модели, детерминирани от отсъствието или загубата на социалните ценности и личностните нагласи.*
- *Ресоциализацията може да се определи като повторна социализация, което предполага изменение на нагласите на индивида, целите, нормите и ценностите в индивидуалната жизнена реалност с очакване за повторно и пълноценно включване в обществените взаимоотношения (на латински: *ge* (повторно, възобновяемо действие) + *socialis* (обществен).*
- *Социалната интеграция е форма на включване на човешките индивиди, групи, институции с оглед съвместен начин на живот, съвместно осъществяване на дадена дейност и/или постигане на общи цели.*

Върху процеса на ресоциализация влияние оказват множество задържащи и/или демобилизиращи причини, фактори и условия от личностен, социален, и институционален характер:

• Педагогически обусловени детерминанти: история на ранната социализация и асоциалните наслоения във възпитанието и формирането на индивида; особености на конкретната демографска общност; фрустрирани потребности; стил на семейно възпитание; поведенчески еталони и примери за подражание; степен на самоизолация и нейната продължителност; социален и трудов опит.

• Личностни детерминанти: психологически и поведенчески нагласи за социално приемлив начин на живот; предубеденост за социално неприемане; отношение към социалните, правните и морални норми; комуникативност и психологическа съвместимост; нравствено-психическа устойчивост и др.

• Социално обусловени детерминанти: очаквана социална подкрепа; съхраненост на връзките с близкото обкръжение, семейно положение, родители, близки и очаквана подкрепа; социален статус на личността и професионални перспективи.

• Детерминанти, произтичащи от дейността на персонала в значимите институции: устойчиви регионални политики и практики, предполагащи целенасоченост на помагащата дейност; организация и координация на ръководството, ресоциализираща дейност; подбор на кадрите и професионална специализация, поведение и отношение на останалите служители от държавната и гражданска администрация.

Превъзпитанието като основно понятие в пенитенциарната практика може да бъде дефинирано като целенасочен и организиран процес на педагогическа намеса и личностно повлияване в процеса приобщаване на социално изключените хора към ценностите и моделите на социално приемливото поведение (т.е. съобразяващо се с установените правни, нравствени, административни, естетически и т.н. социални норми). Превъзпитанието на десоциализираните личности е и една от главните цели в дейността на специализираните превантивно-педагогически (ресоциализационни) заведения. Практическото реализиране на така формулираната цел се постига чрез повишаване на социалната компетентност на възпитаника, формиране на умения за социално вграждане и повишаване степента на личностна зрялост. В резултативно-

педагогически аспект, тези три компонента на превъзпитателната работа могат да бъдат представени чрез следните съдържателни характеристики:

Социална компетентност на личността

Тя дава възможност за автономното включване на личността в социума и постигане на личните цели в условията на балансирано взаимоотношение със заобикалящите и предполага предоставяне и усвояване на информацията относно условията и ресурсите на съществуващата среда по посока на следната познавателна структура:

- Социално-психологическа компетентност: нравствена; естетическа; екологична; религиозна; политическа.

- Гражданска и институционално-управленческа компетентност.

- Образователна компетентност: езикова и числова грамотност; общообразователно обучение; професионално обучение.

- Правно-нормативна компетентност: познаване на законодателство; наказателно-правни норми; административни норми.

- Поведенческа компетентност: права и отговорности в семейството, общността и социалния ред.

Уменията за социално вграждане могат да бъдат обяснени като усвоени поведенчески модели, осигуряващи възможности за просоциална личностна реализация на социалната компетентност:

Формирането на уменията за социално вграждане поставя и ред професионални задачи пред специалистите в процеса на възпитание и превъзпитание на асоциалната личност:

- Предоставяне на информацията относно ресурсите на съществуващата среда;

- Предоставяне на възможности и мотивиране лицето за включване чрез целесъобразни форми на ограмотяване, образование и професионална квалификация;

- Поощряване на участието в социалните дейности;

- Помагане на поддържането на личната автономност;

- Помагане личността да осъзнае и мобилизира индивидуалните си способности и ресурси;

- Помощ в отстояване на собственото жизнено пространство.

Личностната зрялост може да бъде разбрана като способност за адекватно възприемане, оценяване и реагиране на различни социални ситуации. Това предполага изграденост и поведенческа верификация на следните способности:

- Способност за анализ на конкретните ситуации на социално взаимодействие от позициите на нравствено-правните изисквания;

- Способност за адекватно предвиждане на резултатите от собствените действия;

- Владееене на адекватни критерии за избор на социално приемливи варианти за достигане на личните цели;

- Способност за съотнасяне на личностните компетенции и способности в процеса на целеполагане и вземане на поведенчески решения. Тя се осигурява с подходящи мерки и методи за целенасочена корекция на агресивността, импулсивността, емоционалната възбудимост, особености на интелектуално развитие, личностния примитивизъм, наркотизацията и алкохолизацията на различните групи с характерни асоциални прояви.

В съдържанието на ресоциализацията, според характера на социалните адаптори, могат да бъдат разгледани условно четири взаимосвързани елемента:

Битовата ресоциализация Тя предполага осигуряването на екзистенц-минимума, задоволяването на изначалните потребности от жилище, облекло, храна, отопление и т.н. неща, значимостта на които едва ли нуждае от доказване..

Трудовата ресоциализация предполага настройване на пълноценния гражданин към необходимостта и изискванията, свързани с включване в трудова дейност, получаване на първоначално образование, професионална квалификация и придобиване на трудови знания, умения и навици; изграждане на психични и поведенчески нагласи за трудова ангажираност, устройване на подходяща работа и съблюдуване на трудовото законодателство.

Гражданската ресоциализация се заключава в приобщаване към условията на гражданското общество: възприемане на факта на отговорност за своето поведение и взаимоотношения; възприемане на изискванията на законите и обществения ред; възприемане на изискванията на моралните норми; приспособяване към традициите и условията на живот.

Социално-психологическата ресоциализация се състои във възприемане на изискванията на конкретната гражданска общност, традициите, нормите и правила на поведение в конкретния град или малкото село, осъществяване на социално-психологически контакт със заобикалящите и активно включване на личността във взаимоотношенията.

Целта на социално-педагогическата намеса в ресоциализационния процес е двукомпонентна:

- Формираната личностна готовност за социално включване.
- Осигуряване на приема на ресоциализиращите се в обществото и изграждане на перспективи за социална интеграция.

Решаване на социално-педагогическите задачи, насочени към ресоциализираща подкрепа предполага целенасочена дейност по осмислянето на периода на изтърпяване на наказанието, неутрализирането на криминогенните влияния, разгръщането на личностните ресурси на лишените от свобода и подготвянето на условия за успешната им социална интеграция след напускането на затвора.

В процеса на ресоциализация много важно е междуинституционалното сътрудничество на правителствени и неправителствени организации. През 2003 г. от Асоциацията за реинтеграция на осъдени лица е реализиран проект „Шанс за достоен живот на свобода“ [2] на територията на Затвора – гр. Бобов дол във взаимодействие с дирекциите „Социално подпомагане“ и „Бюро по труда“ от областите Благоевград, Кюстендил и Перник, работодатели и регионални медии. Създаден бе пълен ресоциализационен модул за лишени от свобода, чието освобождаване предстои в рамките на шест месеца. Резултатите от едногодишното междуинституционално взаимодействие са:

- Благоевградска област – от освободени 89 лишени от свобода през 2003 г. първоначално в БТ са се регистрирали 41 лица. На повечето от тях са им предоставени помощи по чл. 16 от ЗСП (еднократна), по чл. 15 (отопление), а на някои – и по чл. 9 (месечна). След първоначалната регистрация в БТ, 18 освободени от затвора са продължили регистрацията си, 3 са устроени на работа, 3 са ангажирани по програма “Красива България”.
- Кюстендилска област – от освободени 59 лица първоначално в БТ са се регистрирали 35. На повечето са им предоставени помощи за отопление през зимния период и помощи по чл. 16 от ЗСП. На работа са настанени 6, 7 са ангажирани по програми за временна заетост.
- Пернишка област – от освободени 30 лица първоначално в БТ са се регистрирали 14. На една част са предоставени помощи по чл. 16 и 15 от ЗСП, на работа са били настанени трима души.

Междуинституционалният проект за работа с напускащите институциите за изтърпяване на наказание лишаване от свобода е пример за използване на междуинституционалния подход от органите, натоварени с функции по

ресоциализацията на лишените от свобода в гр. Враца – община, затвор, регионална дирекция „Социално подпомагане“, дирекция „Бюро по труда“. Проектът стартира през месец октомври 2012 г. като предоставяне на нов тип социална услуга. Нейната цел е на освободените от Затвора – гр. Враца лишени от свобода да бъде осигурено временно жилище, възможност за издаване на лична карта, работа чрез регистрация в БТ и еднократна парична помощ до постъпването на работа чрез дирекция „Социално подпомагане“ .

От месец февруари 2014 г. в гр. Пловдив функционира Център за социална рехабилитация и интеграция за възрастни правонарушители и лица със статут на бежанци. Открит е по предложение на Община Пловдив със заповед № РД01-124/29.01.2014 г. на изпълнителния директор на АСП-гр. Пловдив. Капацитетът му е 30 потребителя. Подкрепящите дейности на комплексната социална услуга са с краткосрочна и дългосрочна продължителност и са фокусирани върху образованието, работата, комуникативните и социалните умения на потребителите, подготовката им за социално приемане и справяне с трудностите в процеса на социално включване – първоначалния период на адаптация, дискриминацията и липсата на приятели и близки. Дейностите в Центъра включват: социално консултиране и посредничество; здравно консултиране и посредничество; мотивиране и съдействие за продължаване на образованието и обучение за професионална квалификация; трудово консултиране и посредничество; правно консултиране; психологическо консултиране; арттерапия.

За постигане на крайната си цел – намаляване престъпността на територията на града и общината, Центърът основно разчита на съдействието и подкрепата от всички пряко заинтересовани институции и организации. Макар и малко на брой, изброените примери на институционално взаимодействие показват, че сътрудничеството между органите, натоварени от законодателя с изпълнението на механизмите за реинтеграция и подкрепа на осъдени лица, е най-ефективния способ за превенция на престъпността и постигане целите на държавната наказателна политика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Могат да се направят следните изводи:

1. Освободените от местата за лишаване от свобода лица са най-рисковата и уязвима група осъдени. Ефективните механизми и средства за тяхната реинтеграция са свързани с осигуряването на трудова заетост и с възможностите за повишаване на образователното и професионалното им равнище.
2. Институционалното взаимодействие между органите, натоварени от законодателя с изпълнението на механизмите за реинтеграция и подкрепа на осъдени лица, е необходимата и задължителна предпоставка за превенция на престъпността и постигане целите на държавната наказателна политика.
3. Затворите в България в известна степен са се превърнали в социални домове, предлагащи подслон, храна, внимание, безплатно медицинско обслужване и образование, а не толкова в коригираща престъпното поведение институция.
4. Участието на представители на дирекциите на Агенцията по заетостта и Агенцията за социално подпомагане в дейностите по ресоциализация, провеждани в затворите, би повишило шансовете за успешна интеграция в обществото на бившите лишени от свобода
5. Министерството на правосъдието, респективно ГДИН да създадат и поддържат публичен регистър на държавни, общински и неправителствени организации, реализиращи проекти в местата за лишаване от свобода и/или предоставящи социални услуги в общността на бивши лишени от свобода.

От моят единадесетгодишен професионален опит с лица, които са изтърпели своето наказание в Затвор – гр. Белене и ЗО – гр. Ловеч мога категорично да заявя, че на територията на Област Русе няма разработена социална услуга, която да обхваща тази целева група. Липсата на подкрепящо междинно звено непосредствено след излизането на затворника на свобода създава предпоставка за повторен рецидив в следствие на липсата на структурираност на средата.

ЛИТЕРАТУРА

[1] <http://www.sapibg.org/bg/book/narchnik-za-profesionalistite-raboteshchi-s-lisheni-ot-svoboda>

[2] <http://www.arspbg.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0020&g=>

За контакти:

Павлин Петров – докторант към факултета „Природни науки и образование”, катедра „Педагогика, психология и история”, тел. 0878 11 99 74, ел. поща: rvpetrov@uni-ruse.com